Jean-Jacques Marie

Om fallet Berija

Introduktion

Utrensningen av säkerhetschefen Berija efter Stalins död skedde snabbt och brutalt. Han arresterades mitt under ett möte med det sovjetiska kommunistpartiets (SUKP) politbyrå och åtalades senare och dömdes till döden tillsammans med ett antal medhjälpare. Den som tog initiativ till detta var Chrusjtjov. Marxistarkivet har tidigare publicerat Chrusjtjovs version, liksom tidsdokument och andra texter som belyser fallet från olika håll – se lästipsen allra sist.

Enligt de sovjetiska källorna var Berija ett perverst monster med mycket skumma motiv. Att den officiella sovjetiska versionen, liksom Chrusjtjovs redogörelse inte innehåller hela sanningen, utan är ute efter att framställa Berija som stor skurk utan försonande drag, det är nog de flesta seriösa historiker överens om. Det gäller t ex *Moshe Lewin*, som sitt viktiga arbete *The Soviet Century* (2005) konstaterar att det återstår flera frågetecken att räta ut om Berija-affären:

> … just nu är det viktigt att konstatera att Stalins frånfälle öppnade en hel rad ventiler i systemet, som gjorde det möjligt att skapa en ledning i stånd att gjuta nytt liv i regimen. De högsta ledarna kan alla betecknas som ”stalinister” och det var därför knappast någon överraskning att en av deras första åtgärder innehöll den klassiska stalinistiska metoden att eliminera en i deras mitt – Berija – tillsammans med ett betydande antal tjänstemän inom hemliga polisen, som avrättades eller fängslades på basis av en rad hastigt uppdiktade och motsägelsefulla anklagelser.
>
> Dessa händelser kan delvis förklaras av händelseutvecklingen. Stalin dog den 5 mars 1953. Vid ett sammanträde samma dag med centralkommittén, ministerrådet och Högsta sovjets presidium utfärdades ett dekret som innebar att MGB (ministeriet för statens säkerhet) och MVD (inrikesministeriet) åter skulle slås samman till ett enda MVD, under ledning av Berija, som också utnämndes till vice premiärminister. Besluten offentliggjordes av Högsta sovjet den 15 mars. Samma dag utnämnde ministerrådet också personer närstående Berija och Malenkov till olika poster: Kruglov, Kobulov och Serov blev Berijas närmaste män, Maslennikov utsågs till biträdande inrikesminister och samtliga utnämndes till medlemmar av MVD:s kollegium (ett internt rådgivande organ inom varje ministerium). Exakt varför och hur dessa utnämningar skedde är fortfarande oklart. Men faktum är att Berija, under överinseende av sin förmente bundsförvant, premiärminister Malenkov, erhöll en nyckelroll i regeringen och behöll greppet över hela den repressiva apparaten och dess militära förgreningar, sammanlagt över en miljon individer.
>
> Något i denna snabba händelseutveckling måste ha fått Chrusjtjov att ana oråd. Det är oklart hur han lyckades övertyga Malenkov om att göra sig av med sin bundsförvant, men den 26 juni 1953 arresterades Berija under ett politbyråmöte och han skulle få sällskap av andra MVD-tjänstemän. Man beslutade att upplösa ministeriets industriella strukturer och den 1 september upplöstes dess utomrättsliga speciella koncilium. Ytterligare förändringar skulle följa.
>
> Men den verkliga historien om de ogärningar Berija & Co gjort sig skyldiga till offentliggjordes inte. Ingen skulle för övrigt ha trott på den. I stället fick medborgarna sig till livs ett stalinistiskt hopkok av klassiskt slag. Det är omöjligt att få veta huruvida Berija verkligen planerade att eliminera samtliga eller en del av sina kollegor. Dessutom hade de flesta – rent av alla – i ledningen undertecknat, eller varit med om att underteckna, order om avrättning av oskyldiga och riskerade därför att bli indragna. En enda av de högsta ledarna – otvivelaktigt en farlig person – och några på lägre nivå fick sålunda betala för alla övriga stalinisters brott och ingen i ledningen hade ännu sagt något om vad de ansåg om allt det blodiga förflutna. Ett faktum var emellertid särskilt markant: de mardrömslika tryck underifrån, som var ”utredningarna”, de påhittade anklagelserna och de rättegångar som pågick – bl a den beryktade ”läkarsammansvärjningen” –

upphörde över en natt. Offren blev fullt ut rehabiliterade och läkarna återfick sina uppdrag i Kreml. Ytterligare rehabiliteringar och frigivningar inleddes snart, under mindre uppståndelse. [1]

En historiker som tagit en närmare titt på utrensningen av Berija är Jean-Jacques Marie, som skrivit en Berija-biografi: *Beria – Le Bourreau Politique de Staline* [Berija – Stalins politiska bödel]**,** Éditions Tallandier, Paris, 2013.

Vi har nedan sammanställt utdrag ur denna bok, för att belysa fallet och förhoppningsvis också räta ut en del av frågetecknen.

Utdragen är sammanställda och översatta av Björn Erik Rosin.

Martin F i februari 2024

Inledning

[Detta är ett utdrag ur inledningen i Maries bok]

Den 26 juni 1953 arresterades Lavrentij Berija på order av de övriga ledarna i Kreml, fördes till en arrestlokal och därefter till arméledningens bunker. Den man som varit chef för GPU-NKVD (politiska polisen), dvs det sovjetiska spionaget och Gulag, under kriget medlem av Statliga försvarskommittén, därefter armémarskalk, medlem av politbyrån, chef för sovjetiska atomkommittén, inrikesminister och förste vice ordförande i ministerrådet, betecknades nu som brittisk spion. Berija anklagades för sammansvärjning i syfte att ta makten, återinföra kapitalismen, likvidera Östtyskland och överlämna delar av de territorier som erövrats under andra världskriget till förlorarna. Nu dömdes han bakom lyckta dörrar och avrättades den 23 december 1953 för alla dessa brott – utan någon som helst relation till hans verkliga missdåd.

[1] *Soviet Century*, s 155-156

Hela upplägget av rättegången mot Berija påminde om en fars. Från den 1 juli, dagen innan centralkommitténs plenum samlades för att döma en av sina medlemmar, utan att denne själv fick närvara, ägnade sig Roman Rudenko, tidigare sovjetisk åklagare vid Nürnbergrättegången och den 29 juni utnämnd till sovjetisk statsåklagare, åt att förhöra Berijas livvakt Sarkisov.

Frågorna handlade enbart om Berijas kvinnohistorier, där Sarkisov uppgav sig förfoga en lista på tjugosju namn, om de våldtäkter han skulle ha gjort sig skyldig till, om den syfilis han ådragit sig i kontakterna med prostituerade och de aborter han tvingat några av sina älskarinnor att genomgå. Rudenko gjorde inte minsta antydan om någon sammansvärjning, vilken livvakten knappast kunde ha saknat kännedom om.

[…]

Från första början drev Berijas motståndare igenom en uppfattning som skulle bli bestående, om än något utnött, om honom som ett monster och sexuellt pervers individ som livvakten levererade snygga flickor till som han sedan våldtog hämningslöst i sitt privata palats.

[…]

Berija var ett ”monster” förklarade Stalins dotter Svetlana Allilujeva och det har också Stalins ryske levnadstecknare Dimitrij Volkogonov och historikern Anton Antonov-Ovsejenko gjort. Journalisten Simon Sebag Montefiore kallar Berija ”en inbiten konspiratör […] ett farligt sexuellt rovdjur, en listig intrigör i kombination med en psykopat och sexuellt pervers […] och exceptionellt sadistisk.”

Beskrivningen av Berijas fysik fullbordar det moraliska porträttet. General Volkogonov tycks förhäxad av ”mannen med pincenez, med ödleögon som aldrig blinkade […] ögonen hos en bödel”. [Andrej] Sacharov talade om att den hand Berija räckte honom ”var kall som döden”.

Hans namn blev fort själva symbolen, och nästan den enda, för polis- och lägersystemet och ibland har han till och med fått skylta som ansvarig för statssäkerheten också under Stalins sista år vid makten, som han i verkligheten varit bortkopplad från sedan 1945.

Mellan 1938 fram till Stalins död i mars 1953 var Berija en central kugge i det stalinistiska system, som han därefter försökte korrigera, kanske rent av reformera, för att slutligen få betala med sitt liv för detta misslyckade försök.

Berija var förvisso en bödel. […] Omgiven av en liten skara torterare ledde han den sovjetiska politiska polisen från december 1938 till december 1945. Sju avgörande år då nomenklaturan säkrade och stärkte sin makt. Politiska polisen var på samma gång nomenklaturans hjärta, ett koncentrat av dess parasitära karaktär, korruption och inneboende våldsbenägenhet. Och samtidigt Stalins verktyg för att kontrollera och hålla nomenklaturan och partiapparaten i skräck.

Men vid Stalins död var Berija också först med att inse att regimen var slutkörd och bara kunde överleva om man lossade på polisterrorns tumskruvar. Han började vidta åtgärder i den riktningen vilket ledde till att han förlorade kontrollen över det enda redskap han förfogade över. Samtidigt försökte han också marginalisera den tunga partiapparaten, en samling talträngda byråkrater, improduktiva och inkompetenta, och satsa på regeringen och ministrarna i stället. Men hans förflutna hade gjort honom till själva symbolen för den polisapparat vars inflytande han nu var på väg att reducera.

En biografi om Berija är därmed en historieskrivning om stalinismen, dess ständiga kriser och de konvulsioner som alla försök att förändra den ledde till. Sedan Sovjetunionens fall har ett stort antal arkivdokument offentliggjorts om alla delar av hans liv och verksamhet, bl a om

rättegången mot honom bakom lyckta dörrar. Det har därmed blivit möjligt att ge ett betydligt mer komplicerad bild av honom.

Ryktet om honom som ”ett monster” har framför allt tjänat till att rentvå Stalin, som skulle ha varit ett offer för Berijas manipulationer. Den officielle författaren Leonid Leonov skriver: ”Berija visste hur han skulle härja med den gamle (Stalin) och bakom ryggen på honom gjorde han som han ville.” Stalins dotter fyller på: ”Berija lurade min far, som ändå inte var någon som gick på vad som helst. Många av detta monsters gärningar används nu för att smutskasta min far […] Lavrentij duperade ofta min far och skrattade åt det i hemlighet.” I hemlighet? Hur kan hon veta det?

[…]

Svartmålandet av Berija har sedan även tjänat till att rentvå nomenklaturan själv: var han ett monster var han inget exempel på själva karaktären hos stalinismen, utan en avvikelse. Hans olycksaliga perversion en individuell resa. Och ju mer monstruös han framställs som, desto mer fritas nomenklaturan från sina egna gärningar.

Till sina efterträdare överlämnade Stalin en polisstat med uppdrag att förvalta utbrett armod. Av centralkommitténs debatter i juli 1953 framgår den dramatiska bristen på grönsaker, frukt, potatis, kött, korv och bostäder. För att inte tala om misären bland kolchosbönderna, de fick ingenting eller så gott som ingenting för sina insatser.

Den nya regimen i Sovjetunionen var i behov av reformer för att överleva och därmed av någon som kunde gå i bräschen för reformerna. Men enpartisystemet hade koncentrerat den politiska makten till i sista hand en enda person (som tog sig blodiga uttryck under Stalin och slappa under Brezjnev).

Att Berija strax efter Stalins frånfälle varit den förste sovjetledaren att komma med förslag till åtgärder för att få landet ut ur paralysen, som förvandlat Sovjetunionen till en koloss på lerfötter, är inte någon upptäckt av sent datum. Det återfinns redan i juli 1953 hos Isaac Deutscher som entusiastiskt skildrar att ”den ena inhemska reformen följde på den andra i tät följd”, vars karaktär och omfattning han överdriver. ”Administrationen granskades och berövades på sin bysantinskt-totalitära rigiditet. Beslut fattades om en tämligen allmän amnesti […] Politiska polisens inkvisitoriska metoder fördömdes utan omsvep. Medborgarnas konstitutionella rättigheter framhävdes […]. Fria meningsyttringar uppmuntrades.” Slutligen skriver Deutscher att Berija föreföll omöjlig att besegra ”när den nya politiken fortsatte sitt triumftåg på en våg av folklig entusiasm”.[2] En entusiasm som Deutscher uppfunnit vid sitt skrivbord i London och som tvärt skulle dunsta bort – av okänd orsak.

Perestrojkan, och sedan Sovjetunionens fall, ledde snabbt till att bilden av honom som enbart polisman snabbt reviderades. […] Amy Knight [författare till boken *Beria, Stalin´s First Lieutenant* (1993) ger en helt annan bild av Berija än den traditionella. Hélène Carrère d´Encausse [fransk historiker och Sovjetkännare] skriver i sitt förord till den franska utgåvan av Knights bok, att Berija ”helt klart var betydligt mer sammansatt och dubbeltydig än det monster han länge framställts som”. Enligt Carrère d´Encausse ”bör Berija, hur pervers och farlig han än må ha varit, placeras i det panteon av några få reformatorer som rysk historia kan uppvisa”. Det är att sätta ribban högt, ”de reformatorerna, av vilka Peter den Store var den förste, har inte varit många”. Och nu får Berija en oväntad dimension, närmast som en ”likvidator av systemet”.

Enligt Amy Knight ”gick Berijas program ut på att undergräva det stalinistiska systemet och kunde kanske ha lett till dess undergång”. Men hur skulle den man som ledde den politiska

[2] Se Deutschers The Beria Affair

polisen, Gulag och det atomprogram som försåg Sovjetunionen med atom- och vätebomben ha kunnat vara ute efter att underminera det system han var en av de främsta arkitekterna bakom?

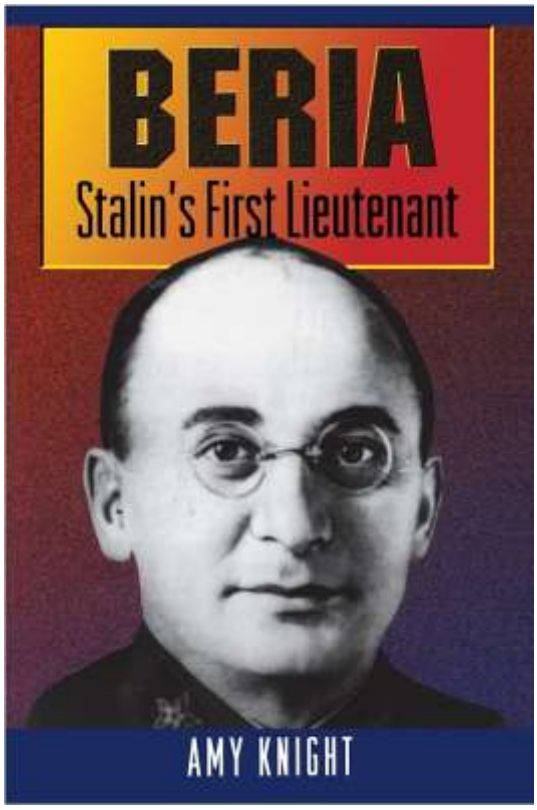

1993 sade också den gamle dissidenten Vladimir Bukovskij att ”Berija, som gått till historien som en bödel och manisk mördare, i själva verket var en innovativ politiker […] Om han hemfört segern i maktkampen skulle perioden efter Stalin ha hetat ’Berijas töväder’ och ingen skulle ha haft en aning om vem Chrusjtjov var.”

I *Izvestija* den 13 mars 1993 skrev Jacob Etinguer, den förste att bli arresterad i den s k läkarkomplotten, under rubriken ”En bödel i rollen som frälsare” att ”Berija var den som först tog initiativ till avstalinisering”. Och åtta månader senare skrev historikern Boris Starkov: ”Berija hade faktiskt helt seriösa reformplaner […] Men det skulle bli andra som genomförde dem.” En tanke som upprepats ofta sedan dess och som väcker åtskilliga frågor.

Berija, som inte hade kontrollen över kommunistpartiets apparat, kunde han göra anspråk på att bli Stalins efterträdare, ville han ha någon ”avstalinisering” i Sovjetunionen, hade han ”helt seriösa planer på reformer”, om ja, vilka? Var de planerna ett förebud om den perestrojka som skulle utmynna i Sovjetunionens fall och förskingring av statsegendomen? Eller handlade det bara om empiriska förslag på grund av tvingande omständigheter, enbart i syfte att lappa ihop några sprickor?

Hur kunde Chrusjtjov så lättvindigt få de andra ledarna med sig i sammansvärjningen mot Berija trots att samtliga stött huvuddelen av hans förslag?

Var undanröjandet av Berija bara en episod i en kamp mellan olika klaner? Eller första delen av en öppen kris som Chrusjtjovs hemliga rapport vid SUKP:s tjugonde kongress i februari 1956 skulle förvärra genom att fördöma vissa av Stalins brott?

Den osannolike arvtagaren

[Utdrag ur kapitel 12 i J J Maries Berija-biografi]

Vid Stalins död befann sig Sovjetunionen i ett bedrövligt tillstånd. Industriproduktionen hade hamnat i en process av förfall och jordbruket var i ruiner. I många år hade kolchoserna varit tvungna att till staten leverera en stor del av det vete man skördade, och drygt hälften av det kött och den mjölk man producerade, till priser som inte ens täckte produktionskostnaderna. […] Kolchosmedlemmarnas tillvaro kunde nästan jämställas med slaveri, i synnerhet som deras rörelsefrihet var starkt begränsad: sedan 1932 hade de inga inrikespass, dvs ID-handlingar. För att överleva satsade de det mesta på sin lilla privata jordlott. […] Sovjetunionen stod inför en form av enorm passiv strejk från bönderna och en brist på livsmedel nödtorftigt dold bakom årliga prissänkningar på varor som blev allt svårare att hitta.

På centralkommitténs möte i juli 1953 konstaterade Chrusjtjov: ”Katastrof råder i stora delar av jordbruket: inte mycket till mjölk, inte mycket till kött.” Sovjetunionen hade 3,5 miljoner färre kor än före kriget, och det på ett territorium som blivit större. ”Färre kor, det betyder mindre med kött, mindre med smör, mindre med läder”, noterade Chrusjtjov.

Senare skulle han skriva att vid Stalins död ”var landet en ruin […] fängelserna överbefolkade […] kalla kriget pågick för fullt. Dogmen om krigsindustrins primat vägde otroligt tungt på det sovjetiska folket”.

[…]

Ute i landet började kolchosbönder överge kolchoserna. Den akuta bristen på grönsaker, potatis, mjölkprodukter fick konsekvenser för stämningarna också bland stadsbefolkningen. Till och med ultrastalinisten [Lazar] Kaganovitj var tvungen att medge att ”Bostadsbristen är det mest akuta problemet i landet” och nämnde Ural-regionen, där många arbetare i det närmaste levde under bar himmel eller i skjul.

Och medan miljontals män, kvinnor och barn inte kunde räkna med anständig logi eller tillgång på livsmedel fortsatte partiledarna att tala om ”förverkligad socialism”.

[…]

Systemkrisen drabbade även Gulag, där från slutet av 1940-talet oron bara ökade i form av strejker, slagsmål, rent av uppror.

[…]

Historikern Vladimir Naumov har skrivit: ”Sovjetsamhället befann sig på randen av en social explosion. […] Miljoner och åter miljoner av människor hade under lång tid fått utstå umbäranden och otroliga uppoffringar. Tålamodet var på upphällningen. Stora delar av befolkningen hade förlorat tron på ’den strålande framtid’ som partiet utlovat.”

Men Stalins död ledde till en försvagning av den rädsla för staten som han utgjort inkarnationen av. De nya makthavarna kände ett tryck underifrån som var starkt men stumt, passivt men massivt, som gjorde klart att inget längre kunde förbli som tidigare. För Stalins efterträdare handlade det om att rädda regimen genom att göra sig av med en del av dess arvegods och samtidigt kunna behålla det väsentliga.

Frågan var nu vem som skulle ta över. Medan personer som Malenkov och Molotov vid ceremonierna efter Stalins död bara stod för rituella och tomma uppvisningar, lät Berija uppe på Leninmausoleet meddela att han nu lovade att respektera medborgarnas rättigheter. Från någon annan i ledningen skulle det bara handlat om ett politiskt uttalande, i munnen på inrikesministern liknade det ett handlingsprogram.

Stalin hade på sin tid ställt hela den regionala och lokala apparaten inom partiet under dubbel kontroll av den centrala apparaten och politiska polisen. Ledarna för partierna i de fjorton sovjetrepublikerna (Ryssland hade inget eget parti), regionala kommittéer, distrikt och städer strävade nu efter att helt slippa undan polisapparatens kontroll och lossa på den centrala appratens grepp och kunna erövra en viss självständighet i beslutsgången. De ville fullt ut komma i åtnjutande av sina privilegier utan fruktan för dödliga hot från generalsekreteraren och hans politiska polis, de ville göra sig fria från den rädsla Stalin hållit dem i under tjugo år. Den man som svarade mot de önskemålen hade också störst möjligheter att få överta makten. Och med tanke på sitt förflutna och de tjänster han innehaft framstod inte Berija som den mest lämpade att befria partiet från den politiska polisens strypgrepp.

Denne var nu i ledningen för sammanslagningen av inrikesministeriet och säkerhetstjänsten. Knappt hade han installerat sig där förrän han inledde en omfattande utrensning inom dess ledning i syfte att placera sina egna förtrogna på centrala poster. Många i befolkningen såg med fasa på Berijas ökade makt och vad som väntade om han skulle bli Stalins efterträdare.

[…]

I själva verket var Berijas makt och resurser alls inte lika imponerande som det kunde förefalla. Inrikesministeriet var ingen monolitisk organism helt i hans våld. Där fanns många som inte ansåg sig skyldiga honom det minsta och andra redo att snabbt byta sida. […] I militärledningen fanns många som avskydde Berija och det skulle till sist visa sig att inrikesministeriets specialstyrkor inte blev mycket mer än en munsbit för armén. Men inrikesministeriet förfogade över en apparat som kontrollerade och rent av fungerade som angivare av kadrer inom parti och regering. Den agerade som en parallell maktfaktor, lade sig i allt utan ansvar för något som helst. Därmed utgjorde den ett permanent hot mot den partiapparat, som nu ville ha större frihet och ställa politiska polisen under sin kontroll. Mer än någon annan hade Chrusjtjov insett vad som stod på spel och det var också han som var spindeln i nätet i intrigerna för att göra sig av med Berija.

Men Berija hade andra ambitioner. Som chef för politiska polisen var han bäst informerad om det verkliga ekonomiska, sociala och politiska läget i landet. Partikadern bluffade systematiskt för att skydda sig mot krav och hot uppifrån, den dög inte till annat än att producera exponentiellt växande högar av papper. Apparaten var ett koncentrat av karriärism och magstark inkompetens, som till och med var förkvävande för en del av dess medlemmar. […] När väl den terror Stalin infört upphört såg sig dessa byråkrater garanterade en livslång karriär, oavsett vilken grad av inkompetens de präglades av. Och det var denna normalitet som Berija började ses som ett hot mot. Men han drogs med andra handikapp. Sedan 1943 hade han inte lett den statliga säkerhetstjänsten och från december 1945 heller inte inrikesministeriet. Framför allt sågs han nu bara som symbolen för polisapparaten. […] Berija försökte heller inte ta makten, utan snarare få mer eller mindre svajiga och motspänstiga kollegor och rivaler att acceptera hans förslag, själva hade de ju inget sammanhängande att komma med. Utan att dröja gick han till attack på en del av arvet från Stalin. Vad han främst siktade in sig på var att förflytta maktens centrum från centralkommitténs sekretariat till regeringen, ministerrådet.

[…]

Sannolikt var Berija alltför säker på den makt som kontrollen över polisen innebar. Där skulle han dessutom snabbt skaffa sig en hel del fiender. Han satte full fart, tog det ena initiativet efter det andra, skakade om den förstelnade apparaten som ärvts efter Stalin och detta i en takt som motståndarna senare skulle kritisera och som skulle orsaka hans fall. Nästan inte en vecka förflöt utan att han lade fram nya förslag till beslut inför ministerrådet. Framför allt var han ute efter att lätta på trycket för en regim förlamad av ekonomisk, politisk och social kris.

[…]

Den 21 mars föreslog han ministerrådets presidium att man skulle sätta stopp för tjugoen grandiosa projekt, som ingick i femårsplanen och som främst utnyttjade arbetskraft från de inspärrade i Gulag. Listan var imponerande: dammar, järnvägar, vägar, raffinaderier, flera kanaler, ofta projekt av faraonisk karaktär och tveksam nytta. Projekten krävde gigantiska investeringar, dvs ytterligare tyngande satsningar för befolkningen. Besparingarna uppgick till 49 miljarder rubel.

Samtidigt lade han fram ett omfattande program för amnesti av inspärrade i lägren. Den 24 mars lämnade han in ett dokument som uppgav att av 2 526 042 inspärrade i Gulag fanns bara 221 435 verkligt farliga kriminella. […] Motivet var rent ekonomiskt: Gulag och tvångsarbetet där kostade mer än det gav. För att göra sig av med denna olönsamma arbetskraft beviljade han den 27 mars 1953 amnesti för alla som dömts till högst fem års fängelse. Den 28 mars publicerade *Pravda* ett dekret undertecknat av Vorosjilov, ordförande i Högsta Sovjet, med order om frigivning av 1 200 000 fängslade. Efter denna amnesti, och efterföljande fram till slutet av 1980-talet, fanns bara politiska fångar bakom taggtråden.

Amnestin hade antagligen kunnat vara mer omfattande. 1954, ett år efter frigivningen av denna ineffektiva arbetskraft av sjuka, invalider, gamla, uppskattades underhållskostnaderna för Gulag till 7,3 miljarder rubel för en produktion av 7,1 miljarder. Skillnaden kan tyckas obetydlig, men summan 7,1 miljarder uppförstorades ständigt på varje nivå och tog ingen hänsyn till den extremt låga kvaliteten på produkterna, ibland helt oanvändbara.

Amnestin illustrerade också den brådska Berija hade att skaka om sina kollegor. På två veckor lät han frige över en miljon fångar, utan minsta förberedelse, utan minsta praktisk åtgärd eller studier av hur överföringen från lägren skulle ske: inget om vart de skulle föras, eller hur, eller med vilka transportmedel. Sånt brydde sig inte Berija om. Dessutom hade vistelsen i lägren och de hårda livsvillkoren där ofta förvandlat oskyldiga offer till små skurkar och banditer utan någon vilja att göra rätt för sig och väl frigivna skingrades de i ryska städer och orsakade stölder och våldshandlingar. I ett nafs hade en rationell åtgärd förvandlats till ett gissel, som hans kollegor som blivit varskodda genom befolkningens protester skulle komma att använda sig av mot honom.

Vidare ledde denna amnesti, då 40 procent av de deporterade frigavs och som förebådade en till lika stor, till att tiotusentals lägervakter kände sig hotade. Vid Stalins död var det nära 250 000 som upprätthöll ordningen i Gulag. Amnestin innebar en radikal minskning av antalet. Och dessa fångvaktare var nu oförmögna att återgå till en civil tillvaro. Det enda de kunde var hota, vråla, skjuta, bestjäla de deporterade och supa. De varken ville eller kunde infoga sig i något som helst arbetsliv. Amnestin gav heller inte Berija den minsta popularitet bland familjerna till de frigivna. För även om det var han som kommit med förslaget var dekretet undertecknat av Vorosjilov, ordförande i Högsta Sovjet, och befolkningen svävade i okunnighet om vem som tagit initiativet.

[…]

Den 3 april föreslog Berija ministerrådets presidium att fördöma den påhittade ”läkarkomplotten”. Presidiet godtog förslaget. Detta slog ned som en bomb: för första gången tog regimen avstånd från de metoder den politiska polisen använt och tillkännagav att de som gjort sig skyldiga till övergreppen skulle bestraffas. Dessutom visste alla att det var ”Chefen”, Stalin, som beordrat kampanjen. Bara en månad efter dennes död började bilden av honom att bli skamfilad. Och för Andrej Sacharov och hans kollegor inom kärnvapenprogrammet tycktes en ny era ha inletts. Men genom sitt initiativ skulle Berija göra sig till ovän med en del av säkerhetstjänstens apparat, i första hand de förhörsledare som torterat de 37 läkarna.

[…]

Berija började också attackera Stalin. Först diskret men sedan alltmer brutalt. Regissören till filmen *Berlins fall*, som glorifierade Stalin, hade kort efter Stalins död skrivit ett scenario om dennes liv och fick nu träffa Berija i hopp om finansiering. Till sin förvåning förkastade denne projektet och vrålade, ”Glöm den här hunden! Stalin var en lymmel, en skitstövel, en tyrann! Han fick oss alla att darra av skräck. En vampyr! Han satte hela folket i skräck! Det var där hans styrka låg. Lyckligtvis är vi av med honom. Må himmelriket ta sig an denna ohyra!” […] Och när Berija väl arresterats började flera av hans tidigare medarbetare tala om detta hat. Kaganovitj skulle anklaga honom för att hindrat Stalins namn från att nämnas efter Marx, Engels och Lenin. ”Han började attackera partiet genom att attackera Stalin. Redan när denne låg i Kolonnsalen började Berija planera sin statskupp”, sade en chockad Kaganovitj.

De storslagna epitet som Stalin omgivits med började snart försvinna. Från slutet av maj till slutet av juni nämndes hans namn bara en gång i ledarartiklarna i *Pravda*. Men inte bara Berija låg bakom den nya attityden. På den punkten var både Malenkov och Chrusjtjov överens med honom.

Berijas s k komplott

[Utdrag ur kapitel 13 i J J Maries Berija-biografi]

Berija föraktade de flesta av sina kollegor i partiets presidium. Av goda skäl. Vorosjilov var inget annat än en odugling. Kaganovitj knappast mer intelligent och utan någon annan ledarstil än hot och tvång. Bulganin var bara en operettmarskalk, mer begiven på ballerinor än sociala frågor och rent av även militära. Den inskränkte Molotov hade bara ett i sinne: att hålla stalinismen vid liv i det längsta om än till priset av små korrigeringar. Men i hans ögon var Titos Jugoslavien en fascistst at, Sovjetunionen måste styras med järnhand … DDR också, osv. Chrusjtjov hade i åratal odlat bilden av sig själv som dumbom och rätt enkelspårig och sällan gett uttryck för några egna politiska uppfattningar. Stalin hade en gång gjort sig lustig över honom, knackat honom i pannan med sin pipa och sagt: ”Det låter ihåligt.” Men det skulle visa sig att Berija underskattat honom.

Berija kände sig överlägsen alla andra och betedde sig också med en högdragenhet som irriterade de övriga och förblindade honom själv. I själva verket kände han bara djupt förakt också för partiets apparat, som han såg som proppfull av pratsjuka och inkompetenta. Hans brutalitet hade också att göra med att han var otålig: han hade bråttom och kolliderade då med en oerhört trög apparat djupt motvillig till alla förändringar, där vardagslunken var det enda önskvärda. ”Han dränkte oss ju i dokument och information”, klagade Kaganovitj. Och de övriga ledarnas irritation över Berijas hyperaktivitet var något Chrusjtjov förstod att utnyttja.

Sitt ministerium styrde Berija med stor beslutsamhet. Den 21 mars avskedade han Ukrainas inrikesminister, MVD-generalen Strokatj, och ersatt honom med Pavel Mesjik, som han arbetat med sedan slutet av 1930-talet. Till dennes närmaste man utsåg han Solomon Milstein, som varit Berijas assistent under deporteringarna av olika folkgrupper i slutet av andra världskriget. På order av Berija inledde de båda en omfattande utrensning på alla nivåer där ryska kadrer ersattes med ukrainska, eller ukrainskspråkiga, framför allt i huvudstaden Kiev och i västra Ukraina. Ukrainiseringen åtföljdes av politisk liberalisering, förvisso blygsam men betydelsefull. Till exempel meddelade Mesjik, den nye inrikesministern i republiken, att det inte längre var något brott att lyssna på utländsk radio, att han själv brukat göra det, att han också hade kontakter med ”nationalister i förklädnad”. Men det allra värsta för central-

kommitténs sekretariat var att Berija satte sig upp mot att partiapparaten fick blanda sig i inrikesministeriets angelägenheter. Berija gick in för att befria polisapparaten från partiapparatens kontroll. Det kunde inte den senare gå med på. Här gick de första tecknen att skönja på en konfrontation mellan Berija och hans omgivning.

[…]

I Ukraina fattade Mesjik, uppmuntrad av Berija, beslut som partipresidiet bara kunde tolka som oroväckande självständighet. Den 4 maj avskaffade han via dekret dödsstraffet för alla medlemmar av den nationalistiska organisationen OUN och förbjöd arrestering av alla medlemmar av den organisationen som frivilligt överlämnade sig till myndigheterna. Han tillkännagav en granskning av förhållandena för en del arresterade gerillamedlemmar och deras familjer och förklarade sig beredd till diskussioner med medlemmar som var beredda att avstå från ”extrema metoder”. Mesjik försökte kort och gott i Ukraina få bukt med en repression som, precis som i de baltiska staterna, inte lett till något annat än att göra befolkningsmajoriteten fientlig mot regimen.

[…]

Berija var övertygad om partiapparatens inkompetens och uppmanade enheter inom säkerhetstjänsten MVD att samla in bevis för detta på det ekonomiska området. I synnerhet gick han in för att så långt som möjligt avlägsna partikadern från den ekonomiska förvaltningen och ersätta dem med statstjänstemän. Han begärde också in uppgifter om den nationella sammansättningen av partiets instanser i olika delrepubliker, samt om deras utbildningsnivå. Han tänkte sig förändra styrelseformen genom att skilja statsapparaten, som skulle ha ansvar för ekonomiska och sociala frågor, från partiapparaten, som skulle få nöja sig med att ägna sig åt agitation och propaganda och därmed bli av med en stor del av sin makt. Men partiapparaten var ju den egentliga ryggraden i regimen. Utan den skulle regeringsapparaten bli hängande i luften, den saknade all koppling till det verkliga tillståndet i ett land där ”sovjeterna” bara hade en formell och dekorativ existens.

Berija vidtog allt fler åtgärder som förändrade regimens sätt att fungera och avsevärt mildrade dess terrorkaraktär. Den rytm han gick fram med fick honom nog att förlora kontakten med verkligheten. Hans arrogans och förakt för de högsta partiledarna gick så långt som att han den 9 maj i partipresidiet drev igenom att porträtt av ledarna inte längre skulle figurera vid demonstrationerna på 1 maj och 7 november. Kollegorna röstade för, nu hade det ju blivit på modet att ta avstånd från personkulten, men de kände sig också förödmjukade. Och Berija hade inte mer än arresterats förrän beslutet upphävdes och folket kunde åter med (låtsad) entusiasm få hålla upp porträtten av ledarna vid parader.

[…]

Ett nytt initiativ skulle komma att kristallisera det latenta motståndet i partiledningen mot Berijas reformer. Han började mildra den stalinistiska politiken med att förkväva de olika nationaliteterna, som innebar att det systematiskt var ryssar som satt på alla centrala poster i delrepublikerna. Berija fick partipresidiet att godta utnämning av nationella kadrer i Ukraina, Belarus och de baltiska staterna. Därmed stötte han sig med ett viktigt privilegium hos centralkommitténs sekretariat. Att utse först en belarusier, en ukrainare, en litauer, en estländare, en lettländare till ledare för partiet i de republikerna, för att sedan fortsätta i samma stil i Georgien, Kazakstan och alla övriga republiker, det var lika med att beröva nomenklaturan rätten att utse cirka 45 000 poster. Ett monopol som gjort centralkommitténs sekretariat till det verkliga maktorganet genom kontrollen över ”eliten” på alla nivåer.

I Ukraina och de baltiska staterna hade inte de nationalistiska motståndsrörelserna upphört, om än försvagade av den brutala repression som fjärmat regimen från massan av befolk-

ningen. Framför allt i Litauen och Lettland svarade ”Skogsbröderna” fortfarande för blodiga attacker.

Den 8 maj tog Berija upp läget i Litauen i en rapport till partipresidiet, som två veckor senare antog huvuddelen i hans förslag. Berija påminde om att kampen mot nationalisterna misslyckats. I Litauen, sade han, hade inrikesministeriets kamp mot den nationalistiska gerillan gett ”otillfredsställande” resultat. Det var en förskönande omskrivning: mellan 1944 och 1952 hade 63 011 individer arresterats och 20 005 nationalister dödats, 126 037 deporterats som kulaker och medbrottslingar till gerillan. Bara under det rutinmässiga upprätthållandet av ordningen hade 67 326 litauer arresterats. Sammanlagt hade därmed kring 270 000 litauer arresterats, dvs drygt 10 procent av befolkningen och endera blivit deporterade eller avrättade. Ordningsmakten hade för sin del förlorat nära 11 000 man i döda under denna gigantiska och meningslösa repression.

Partiets instanser i Litauen innehades till stor del av ryssar. Bara 27 av 92 chefer för sovchoser och 53 av 132 maskintraktorstationer var litauer. Berija föreslog nu en revidering av ”kaderpolitiken” och så mycket som möjligt utnämna litauer på centrala poster, införa litauiska som officiellt språk på alla områden och institutioner inom ekonomi och politik och för användning i alla administrativa texter som dittills varit på ryska.

Den 26 maj 1953 fick Berija partipresidiet att anta två resolutioner som betecknades som ”ytterst hemliga”, den ena om ”Det politiska och ekonomiska tillståndet i provinserna i västra Ukraina”, den andra om ”Tillståndet i Sovjet-Litauen”.

Resolutionerna upprepade Berijas förslag och gick stundtals längre genom att antyda att misslyckandet för repressionen på ett djupare plan avspeglade ett misslyckande för sovjetiseringen av landet. I den första texten hette det: ”Det politiska tillståndet i de västra provinserna i Ukraina är fortsatt otillfredsställande […] En betydande del av befolkningen är missnöjd med den ekonomiska, politiska och kulturella politiken.”

Och med fog: enligt texten hade drygt en halv miljon invånare mellan 1944 och 1952 fallit offer för repressionen. 205 000 av dem hade deporterats och 153 000 avrättats. Russifieringen hade varit brutal: av 311 ledande kadrer hade bara 18 sitt ursprung i regionen, bara 320 av 1 718 professorer och lärare vid de högra instituten i Lvov hade sin bakgrund i regionen och undervisningen skedde nästan enbart på ryska.

Resolutionen om Litauen tog avstånd från den omfattande russifieringen av institutionerna i Litauen: bara en vice ordförande i det litauiska ministerrådet var litauer, bara sju av femton avdelningschefer i den litauiska centralkommittén … Obalansen var än mer markant inom säkerhetsapparaten: bara en litauer av sjutton avdelningschefer, 9 av 87 chefer för säkerhetstjänstens territoriella avdelning och 10 av 85 avdelningschefer inom milisen.

I fortsättningen skulle inte litauisk kader övervakas av personer som inte talade litauiska – dvs ryssar – och kader inom nomenklaturan som inte talades litauiska skulle hemkallas. Berija gav till och med order om att gynna polskspråkig kader i de delar av Litauen där polska var språket. Men ilskan började gro bland den kader som nu tvingades lämna Litauen och riskerade att hamna i någon håla långt in i Sovjetunionen.

Berija däremot skröt över sina bedrifter. Han försummade heller inte att påminna om att Chrusjtjov under en tid verkat i Ukraina (närmare bestämt fram till slutet av 1949) och därmed bar en stor del av ansvar för den katastrof russifieringen lett till. Skillnaden mellan Berija och författarna till liknande resolutioner om Estland och Lettland var att han såg till att förverkliga dem genom utnämningar av infödda ukrainare och litauer.

För övrigt intog han samma attityd till ”folkdemokratierna”. Han lät hemkalla alla MVD:s agenter utomlands i syfte att ge en ny inriktning åt deras arbete. Han uttryckte detta konkret i en arbetsnot om den statliga sovjetiska säkerhetstjänstens verksamhet i Östtyskland och Ungern. Hädanefter skulle sovjetiska agenter utomlands vara tvungna att lära sig språket i det land de var verksamma. Men de som uppskattat tillvaron i ”det kapitalistiska helvetet” skulle snart utgöra ytterligare en avdelning motståndare till Berija.

Saken gjordes inte bättre av att ha avskaffade posterna som sovjetiska rådgivare i 17 regionala underavdelningar inom säkerhetstjänsten i Polen och liknande åtgärder vidtogs också i Tjeckoslovakien och Bulgarien. Berija skulle också mycket riktigt snart bl a bli anklagad för att skapat kaos för rådgivarna till olika säkerhetstjänster i folkdemokratierna.

Och arresteringen av Berija hade inte mycket mer än skett förrän hans rivaler skyndade sig att upphäva alla sådana beslut. Antalet sovjetiska säkerhetsrådgivare utomlands – sinekurer för byråkrater – ökade avsevärt. Exempelvis blev de 38 rådgivare som funnits i Tjeckoslovakien under Berija 112 från den 24 augusti 1953.

Slutet för Berija nalkas

[Utdrag ur kapitel 14 i J J Maries Berija-biografi]

”DDR? Vad är det för något egentligen? Det är inte ens en riktig stat. De klarar sig bara med hjälp av sovjetiska trupper, även fast vi kallar den för Tyska Demokratiska Republiken”.

Berijas utbrott orsakade en öronbedövande tystnad vid mötet med partiets presidium. Den bröts av en Molotov närmast på väg att kvävas. ”Jag protesterar energiskt mot en sådan syn på ett vänskapligt land.” Senare skulle han säga att ”det var då vi definitivt började oroa oss för Berija.” Stämningen på mötet borde verkligen ha oroat Berija.

Efter Ukraina och de baltiska republikerna hade Berija tagit sig an Östtyskland (DDR). Under många år hade partiets politbyrå inte haft något att göra med utrikespolitiken. Fram till mars 1949 hade Stalin diskuterat de frågorna med Molotov och därefter med dennes efterträdare som utrikesminister, Andrej Vysjinskij. En ren statist som Stalin föraktade och så småningom diskuterade han inte utrikespolitiken med någon alls.

Efter Stalins död kände sig efterträdarna helt vilsna på området. Chrusjtjov kanske mer än någon annan. Enbart Berija hade via säkerhetstjänstens internationella nätverk några öppningar. Och det utnyttjade han till att försöka göra förändringar av de stalinistiska grupper som ledde kommunistpartierna i öst. Framför allt i Ungern och DDR.

Vid regeringssammanträdet den 27 maj föreslog han en uppmjukning av den brutala politiken i Östtyskland. Den hade lett till att invånarna massivt flydde till Västtyskland. Regeringen beslutade att tillsätta en kommission bestående av Berija själv, Malenkov, Molotov, Chrusjtjov och Bulganin för att inom tre dagar – det var bråttom! – få bukt med situationen. Berija insisterade på att det skulle framhållas att ”den otillfredsställande situation i DDR” hade att göra med ”hur det socialistiska bygget där” gått till väga. Regeringen kom fram till att det var nödvändigt med en paus i det socialistiska uppbygget i DDR och stopp för bildandet av kolchoser på landsbygden. Beslutet antogs enhälligt, endast Molotov kom med några mindre invändningar. Regeringen hade därmed ställt sig bakom en inriktning som några månader senare ansågs bevisa att Berija var en imperialistisk agent.

Läget i DDR var onekligen alarmerande. Mellan januari 1951 och april 1953 hade 447 000 östtyska medborgare flytt till väst. Bara de fyra första månaderna 1953 handlade det om över 120 000. Och en stor del var arbetare och bönder.

Den text den sovjetiska regeringen diskuterade fördömde ”den snabba inriktningen på att bygga socialism i Östtyskland”. En inriktning som SUKP:s politbyrå ställt sig bakom den 8 juli 1952 (därmed av Stalin som nu kritiserades indirekt utan att nämnas vid namn) och som SED:s konferens några dagar senare (9-12 juli 1952) fogligt hade anammat.[*]

Nu talades det från sovjetisk sida om att alla bakslag ”fick ett stort hot att vila över den politiska stabiliteten i DDR”, vilket ju också några veckor senare skulle ta sig uttryck i en allvarlig kris. För att dämpa läget föreslog den sovjetiska texten en rad politiska och ekonomiska förslag: upplösning av olönsamma jordbrukskooperativ, stopp för alla repressiva åtgärder mot småföretag, stopp för alla repressiva åtgärder mot kyrkan.

Men viktigare var att texten uttalade sig för att ”återupprätta Tysklands nationella enhet” och att DDR politiskt skulle inrikta sig på perspektivet av ”ett enat Tyskland, självständigt, demokratiskt och fredligt”. Med andra ord återförenat och neutralt. Berija kunde motivera sin syn, som hans motståndare en månad senare skulle attackera våldsamt, på att Västtyskland fortfarande stod utanför Nato.

[*Liknande förslag om ett återförenat neutralt Tyskland hade Stalin lagt fram redan 1952. Enligt historikern Ann Applebaum väckte det intresse bland de västtyska socialdemokraterna. Förbundskansler Konrad Adenauer såg det emellertid bara som en av Stalins ränker och valde att satsa på banden till USA och anslutning till Nato. 1955 blev Västtyskland medlem av Nato. Kan det ha varit så också att USA och Väst hellre såg ett Västtyskland kontrollerat av Nato än något neutralt Tyskland med eventuella nya stormaktsplaner?* Ö.a.]

Berija ackompanjerade dessa förslag, antagna av partipresidiet och regeringen i sin helhet, med en offensiv mot den ultrastalinistiska ledningen för SED i Östtyskland och betecknade partiets generalsekreterare Walter Ulbricht som blott och bart en ”preussisk underofficer”. Men hans inställning låg på kollisionskurs med stora delar av den politiska, polisiära och militära apparaten i Sovjetunionen. Många där fruktade att en tysk återförening skulle förpassa dem från en behaglig tillvaro i Östtyskland till någonstans mellan Vladivostok och Murmansk.

Berija var emot DDR av samma skäl som han nu var emot Gulag: båda var improduktiva och kostsamma. Att underhålla ett DDR under militär ockupation och som majoriteten av befolkningen där var fientlig mot skulle stå Sovjet dyrt och bli en kvarnsten om halsen.

Berija uppträdde som en allsmäktig chef i sitt inrikesministerium. Dagen efter partipresidiets möte hemkallade han från DDR marskalken Sjujkiv, dittills den egentlige herren i landet, och ersatte honom med civil kontroll under personer som ansågs stå Berija nära. Den 5 juni kallade han in inrikesministern i Belarus, Baskakov, meddelade honom sitt missnöje med läget i republiken och författade på stående fot en not om att Baskakov var avsatt. Den 12 juni, i direkt efterföljd på den nya inställningen till Ukraina och de baltiska staterna, antog partiets presidium en resolution om Belarus (Vitryssland). Den var undertecknad av Berija, Vorosjilov, Chrusjtjov och Malenkov, men redan i de första raderna kunde man utläsa vem som var inspiratören. Resolutionen fördömde den låga representationen av belarusisk kader på alla nivåer inom parti och sovjeter. Jordbrukspolitiken kritiserades för att ”på många håll bara ha resulterat i obetydliga inkomster för kolchosmedlemmarna” och förste sekreteraren i kommunistpartiet i Belarus, Patolitjev, ersattes nu utan procedurer med Zimjanin. Patolitjev,

[*] SED står för *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, dvs Tysklands socialistiska enhetsparti, i realiteten det östtyska kommunistpartiet.

som fått Leninorden elva gånger – ett rekord i detta universum av inflation i utmärkelser – var en perfekt representant för den högsta nomenklaturan. Han hade suttit i centralkommittén sedan 1941, tillhört dess sekretariat och organisationsbyrån och i oktober 1952 upphöjts till suppleant i partipresidiet.

Berijas interventioner inom utrikespolitiken inskränkte sig inte bara till DDR. Snart ringde han till den ungerske partiledaren, tillika regeringschef, Matyas Rakosi och krävde att denne skulle utnämna Ernö Gerö, en gammal NKVD-agent under spanska inbördeskriget, till partiets generalsekreterare. Rakosi vägrade och Berija blev rasande. Följande dag fick Rakosi order om att infinna sig i Moskva i spetsen för en delegation som ryssarna bestämde sammansättningen av. Vid ankomsten till Moskva råkade Rakosi och Berija stöta ihop. ”Vad nu då? Är du fortfarande här? Fortfarande regeringschef i Ungern?” Sedan följde ett möte där Berija helt hade kommandot. Vid nästa möte mellan delegationerna krävde Berija att Imre Nagy skulle utses till ungersk regeringschef.

Samtidigt började det torna upp sig till oväder i DDR. I början av maj hade regeringen beslutat om höjda arbetsnormer med sänkta löner som följd. Den 13 maj gick arbetarna vid ett tegelbruk i Elsleben i strejk, polisen lät gripa ledarna för strejken, men vid andra verkstäder inleddes sympatistrejker. Snart hade strejkerna spridit sig till stora delar av landet.

[…]

Moskva fruktade att oron skulle sprida sig till andra folkdemokratier. Svaret blev ett enda: repression. I DDR fick marskalk Gretjko, chef för ockupationsstyrkorna, och Semjonov, sovjetisk högkommissarie, order av Berija att sätta in stridsvagnar för att slå ner den strejk som nu spridit sig till hälften av landet.

[…]

Strejken bland arbetarna i DDR – som de franska kommunisternas dagstidning *L´Humanité* älskvärt kallade ”fascister” – innebar en dubbelt oroande varning för Kreml. Den visade motståndet mot ledarna för DDR bland de östtyska arbetarna. Värre var nog att det också börjat uppstå oro inom den sovjetiska armén där en del officerare och manskap vägrat öppna eld mot obeväpnade demonstranter. Det såg hotfullt ut men situationen kunde utnyttjas av Chrusjtjov och de övriga i ledningen som gav Berija skulden för explosionen i DDR. Det var han som orsakat den genom att vilja ersätta den tidigare ledningen och stödja sig på den östtyska säkerhetstjänsten. Kaoset i DDR beseglade sannolikt hans öde, eller i varje fall påskyndade det.[3]

Och efter den 25 juni 1953 var hans saga all. Den dagen tog Berija i Kreml emot de litauiska nationalister med Jemaitis i spetsen som arresterats tre veckor innan. ”Det var helt utan motstycke […] Berija inledde förhandlingar med ledaren för motståndsrörelsen i Litauen”, skriver historikern Tönu Tanberg. Det Berija var ute efter var att splittra nationalisterna och det hela handlade om en provokation mot motståndsrörelsen där.

Samma eftermiddag samlades partiets presidium under lugna former. Berija, Malenkov och Chrusjtjov åkte därifrån i samma bil. Under mötet ska Chrusjtjov länge ha lyckönskat Berija

[3] Chrusjtjov nämner inte DDR-frågan i sina minnen. Den nämns heller inte i den resolution om ”Berijas kriminella, parti- och regeringsfientliga aktiviteter” som centralkommittén antog 7 juli 1953. Men att DDR-politiken var en av de viktigaste frågorna som låg Berija i fatet är uppenbart. Det framhåller även stalinisten Molotov i intervjuboken *Molotov Remembers* (1991), s 333-337 (i kapitlet ”Since Stalin”), där han är mycket kritisk till Berijas uppfattning. En annan detalj: Molotov försvarar Berija när det gäller anklagelsen om att han skulle ha varit drivande när det gäller terrorn. Molotov säger: ”Jag tror inte att Berija var den främste boven”. /MF

till alla de beslut han fattat efter Stalins död. ”Vänta lite, Nikita, det är bara början”, ska Berija ha svarat. Följande dag kom arresteringen av Berija under ledning av marskalk Zjukov.

[…]

En del av den politik Berija stod för skulle fullbordas först med Gorbatjovs perestrojka, Sovjetunionens upplösning 1991 och den acceleration som sedan följde under Boris Jeltsins tid som president.

En del av de åtgärder som Berija skisserade verkar ha gått i den riktningen: förslaget om att låta DDR övergå i ett återförenat, demokratiskt och neutralt Tyskland tyder på att egendomsformerna för honom – privata eller statliga – bara hade en sekundär roll. Samma gäller planerna på att överföra makten från partiet till regeringen, försöken att i västra Ukraina och de baltiska staterna knyta kontakter med ett nationalistiskt motstånd mot allt tal om ”sovjetisering”.

Egentligen kom Berija för tidigt och var för ensam för att kunna sätta igång någon perestrojka. Han hade heller inte det stöd från USA och Väst som Gorbatjov senare kunde bygga på. Nomenklaturans sönderfall, där de första stapplande stegen tagits under Chrusjtjov och som skulle blomma upp i maffiaform under Brezjnev, var långt ifrån påbörjad. Berija hängde i luften utan stöd i den härskande nomenklaturan. Han kom att framstå som en isolerad äventyrare med polisapparaten som enda stöd. Och även där hade han många motståndare.

Och arresteringen och avrättningen skedde också utan något som helst motstånd från hans närmaste anhängare. De skulle överge honom i en handvändning. Inte heller bland befolkningen hade han något stöd.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Tidsdokument:
Sovjetiska partiledningen om utrensningen av Berija (CK-resolution)
Isaac Deutscher: Rättegången mot Berija – Den gamla vanliga visan?

Nikita Chrusjtjov: Arvet efter Stalin, avsnittet ”Hur Berijas fall förbereddes” (ur *Chrusjtjov minns*)

Wolfgang Leonhard: Sovjet i omvandling 1952-1956 (avsnitten ”Berijas fall” och ”Följderna av Berijas fall”)

Nicolas Werth: En stat mot sitt folk. Våld, repression och terror i Sovjetunionen innehåller en utförlig redogörelse för läkarsammansvärjningen i kapitlen ”Sista komplotten” och ”Stalinismens sorti”. I det senare kapitlet kommenteras även elimineringen av Berija.

Fler texter av Marie:
Ukraina, pogromer som västvärlden ignorerade (under åren 1918-20).
Om Georgi Dimitrovs dagbok (Dimitrov var Kominters generalsekreterare från 1935-1943)
Samarbetet Stalin-Hitler. Om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder